

İRÂKÎ, Zeynüddin

(زين الدين العراقي)

Ebü'l-Fazl Zeynüddin
Abdürrahîm b. el-Hüseyn
b. Abdürrahmân el-İrâkî
(ö. 806/1404)

Hadis âlimi ve hâfızı.

21 Cemâziyelevvel 725'te (5 Mayıs 1325) Kahire'de Nil kenarındaki Menşetülmih-rânî'de doğdu. Kürt asıllı olan babası Hüseyin, Kuzey Irak'taki Erbil'e bağlı Râznân (bazı kaynaklara göre Râzyân; mese-lâ bk. İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*, II, 176; İbn Fehd, s. 220) beldesinden ge-lerek Kahire'ye yerleşmiştir. İrâkî üç ya-şında iken babasını kaybetti. Çok güçlü bir hâfızaya sahip olan İrâkî, sekiz yaşın-da Kur'an'ı hafız ettiği gibi çeşitli ilimlerle okutulan belli başlı metinlerle birlikte Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fıkına dair *et-Tenbih* adlı kitabını da ezberledi. Önceleri kıraat ve Arap dili öğrenimine ağırlık vererek Abdurrahman b. Ahmed b. Bağdâdî'den ve daha başkalarından kı-râat-i seb'ayı okudu. Bu arada fıkıh, fıkıh usulü ve tefsir sahalalarında da kendini yetiştirdi. İzzeddin İbn Cemâa'nın teşvi-kiyle hadise yöneldi. Hadis tahsiline ne zaman başladığı bilinmemekle beraber on iki yaşında iken hadis öğrenmekte oldu-ğu, ilk hadis dersini Şehâbeddin Ahmed b. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Bâbâ'dan aldığı, bu alanda önemli bilgileri Kahire'de Hanefî âlimi Alâeddin İbnü't-Türkmânî'den öğ-rendiği, ondan ve Abdürrahîm b. Abdul-lah b. Şâhidü'l-Ceyş'ten *Şahîh-i Buḥârî*-yi okuduğu belirtilmektedir. Kahire'nin tanınmış muhaddislerinden faydalandık-tan sonra Dimaşk, Hama, Humus, Halep, İskenderiye, Trablus, Ba'lebek, Nablus, Gazze, Kudüs, Mekke ve Medine başta olmak üzere şöhretini duyduğu muhad-dislerin bulunduğu ilim merkezlerini do-laştı. İstifade ettiği pek çok âlim arasın-da İbn Seyyidünnâs, İbn Abdülhâdî diye bilinen Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Muhib ed-Dakkâk, Mısır'da Mâlikîler'in kadısı olan Takıyyüddin Muhammed b. Ebû Bekir el-Ahnâî, Takıyyüddin es-Süb-kî, Halîl b. Keykeldî el-Alâî, İzzeddin İbn Cemâa, tefsir ve kıraat âlimi Semîn, Sirâ-ceddin Ömer b. Muhammed ed-Demen-hûrî ve özellikle Şâfiî fıkıhı konusunda İs-nevî anılabilir. İrâkî, Ebû Hayyân el-Ende-lüsî'den faydalanmak istediye de süfîlere karşı müsamahasız davrandığını öğre-nince bundan vazgeçti (İbn Fehd, s. 222). Dimaşk'ta Muhammed b. İsmâil b. Hab-

bâz'a *Şahîh-i Müslim*'i altı mecliste, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ini de otuz kadar mecliste okudu (Fâsî, II, 106). İrâ-kî'nin en iyi yetiştirdiği alan hadis olup ho-caları Alâî, İzzeddin b. Cemâa, Takıyyüddin es-Süb-kî, İsnevî ile Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr onun bu yönünü özellikle belirtmişlerdir.

Çok erken yaşlardan itibaren telif çalış-malarına başlayan İrâkî, Gazzâlî'nin *İḥ-yâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı eserinin hadisleri-ni henüz yirmi yaşında iken tahrîc etti. 752'den (1351) sonra tamamen hadise yö-nelerek zamanını okuma, okutma ve yazmaya hasretti. İbnü's-Salâh eş-Şeh-rezûrî'den itibaren uzunca bir süre ihmal edilmiş olan hadis imlâ meclislerini yeni-den canlandırdı. 795 (1393) yılında Me-dine'de başlayıp daha sonra Kahire'de ölümünden altı ay öncesine kadar on bir yıl boyunca 416 imlâ meclisinde talebele-rine hadis rivayet etti. İbn Hacer, onun bu meclislerde hadislerin çoğunu ezberin-den yazdığını söylemektedir. Kahire'deki Kâmilîyye ve Zâhiriyye dâru'l-hadis-le-riyle İbn Tolun Camii hadis okuttuğu bel-li başlı merkezlerdir. Fâziliyye Medrese-si'nde de fıkıh dersleri verdi. Ayrıca Mısır ve Suriye'nin muhtelif şehirleriyle Mekke ve Medine'de hadis okuttu, fetvalar ver-di. Kahire'de hem talebe yetiştirdi hem hatiplik yaptı. Medine'de 788 (1386) yıl-ından itibaren üç yıl beş ay süreyle ka-dılık görevi yanında Mescid-i Nebevî'de imamlik ve hatiplik görevlerini yürüttü. Daha sonra Mekke kadılığı görevinde bu-lundu.

İrâkî'den devrinin tanınmış âlimlerinin hemen hepsi faydalanmış olup Kemâled-din ed-Demîrî, Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî, Takıyyüddin el-Fâsî, Sibt İbnü'l-Acemî ve İbn Zahîre bunlardan bazılarıdır. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, ondan yirmi dört yaş daha büyük olmasına rağmen kendisinden bazı eserleri okumuş ve ha-dis tahrîci konusunda faydalanmıştır. An-cak İrâkî'den en fazla istifade etmiş olan-lar Nûreddin el-Heysemî, İbn Hacer el-As-kalânî ve İbnü'l-İrâkî diye tanınan oğlu Ebû Zür'a'dır. Heysemî onun aynı zaman-da arkadaşı, damadı ve en büyük yardım-cısı olmuştur. İrâkî Heysemî'yi zevâid* konusu üzerinde çalışmaya yöneltmiş ve bu çalışmalarında kendisine rehberlik et-miştir. İbn Hacer ise İrâkî'ye on yıl süreyle talebelik etmiş, onun kendi eserleri ya-nında Tirmizî'nin *eş-Şemâ'il*'ini, Dâre-kutnî'nin *es-Sünen*'ini, Ebû Avâne'nin *eş-Şahîh*'ini, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-küb-râ'sını* ve daha birçok eseri kendisinden

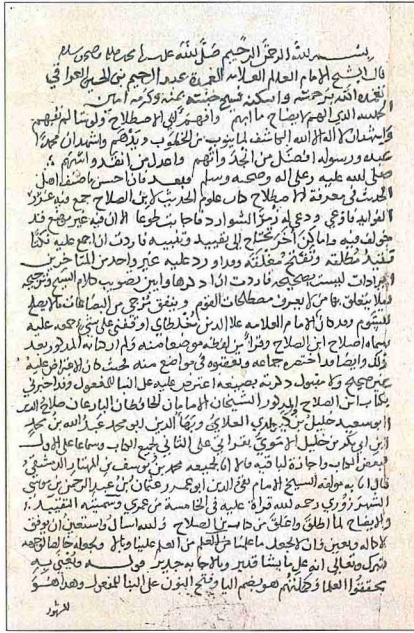
okumuştur (bu eserler için bk. *el-Mec-ma'u'l-müesses*, II, 184-230). İbnü'l-İrâkî de babasından her fırsatta faydalanmış-tır. Vefatı sırasında İrâkî'ye kendisinden sonra geride hangi hadis hâfızlarının kal-dığını soran bir kişiye önce İbn Hacer'in, sonra oğlu Ebû Zür'a'nın, üçüncü olarak da Nûreddin el-Heysemî'nin adını vermesi (İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, V, 172), bu üç öğrencisine gösterdiği özel ilginin sebe-bini ortaya koymaktadır.

İrâkî hem zühdü, takvâsı ve erdemli kişiliği hem de hadis ilimleri sahasındaki dirayeti sayesinde büyük itibar görmüş-tür. Nitekim hocası İzzeddin İbn Cemâa onu Mısır'ın hadis otoritesi sayarken İbn Hacer de hadis ilmini ondan daha iyi bilen bir kimseyi görmediğini belirtmiş (*a.g.e.*, V, 171), Süyûtî ise İrâkî'nin VIII. (XIV.) yüz-yılın müceddidi olduğunu söylemiştir (İrâ-kî, *el-Bâ'is 'ale'l-halâs* [nşr. Muhammed es-Sabbâğ], s. 94). Zeynüddin el-İrâkî 8 Şâban 806 (20 Şubat 1404) tarihinde ve-fat etti. İbn Hacer, yazdığı uzunca bir mersiye ile üzüntüsünü ifade ederken aynı zamanda onun önemli çalışmaları hakkında da bilgi vermiştir.

İbnü'l-İrâkî'nin *Tuḥfetü'l-vârid bi-ter-cemeti'l-vâlid* adlı eserinde babasının biyografisini yazdığı belirtilmekte (*Keş-fü'z-zunûn*, I, 376), bazı dergilerde, Ahmed Ma'bed Abdülkerîm'in 1973 yılında *el-Hâfız el-İrâkî ve eşeruhû fi's-sün-ne* adıyla bir yüksek lisans çalışması yapı-tığı, Tahsin İbrâhim ed-Düseykî'nin de "Tabakâtü ulemâi Kürdistan" serisinin ikinci kitabı olarak *el-Hâfız Zeynüddin el-İrâkî ve eşeruhû fi 'ilmi'l-hadîs* (Ri-yad 1413) adlı bir eser kaleme aldığı be-lirtilmektedir.

Eserleri. 1. *İḥbârü'l-aḥyâ' bi-aḥbâ-ri'l-İḥyâ'*. Kaynaklarda dört ciltten oluş-tuğu ve 751'de (1350) tamamlandığı be-lirtilen eser, müellifin *İḥyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'in hadislerini tahrîc etmek üzere ka-leme aldığı üç kitabın ilki ve en genişidir. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791), *İḥyâ'* şerhi *İḥâfâtü's-sâde*'de bazı hadisleri tenkit ederken İrâkî'den yaptığı nakillerin aynı seriden *el-Muḡnî 'an ḥamli'l-esfâr*'da bulunmaması, gü-nümüze geldiği bilinmeyen bu eseri Ze-bîdî'nin görüp ondan faydalandığı kana-atini uyandırmaktadır. 2. *el-Keşfü'l-mü-bîn 'an tahrîci İḥyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. *İḥ-yâ'*'daki hadislerin tahrîc edildiği serinin ikinci kitabı ve orta büyüklükte olanıdır. Müellif, günümüze gelmediği anlaşılan bu eseri yazdıkça talebelerine okutmuş,

fakat tamamlayamamıştır. Zebîdî'nin bu eserden söz etmediği gibi İrâkî'nin *İhyâ'* hadisleri üzerine iki kitabı bulunduğunu belirtmesi (*İthâfû's-sâde*, I, 40-41) muhtemelen eserin yarım kalması sebebiyledir. 3. *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-aḥbâr*. İrâkî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'deki hadisler üzerine yazdığı eserlerin en küçüğü ve günümüze gelmiş olanıdır. Müellif burada tahrîcini yaptığı hadisin baş tarafından bir bölüm zikretmekte, onun hangi sahâbî tarafından rivayet edildiğini ve hangi hadis kitaplarında yer aldığını söylemekte, ardından hadisin sağlamlık derecesini belirtmektedir. İrâkî'nin, *İḥbârü'l-aḥyâ'* adlı eserini telif ettiği zaman elde edemediği bazı hadislerin senedlerine dokuz yıllık bir çalışmadan sonra ulaşması ile bu bilgileri yeniden değerlendirdiğini söylemesi eserin yüzyıllar boyunca büyük rağbet görmesini sağlamıştır. İbn Hacer *el-Muğnî*'den birçok nüsha istinsah ettiğini belirtmektedir (*İnbâ'ü'l-gumr*, V, 171). İrâkî'nin *İhyâ'* hadislerinden isnadını bulamadığını, dolayısıyla mevzû olduğunu belirttiği 271 rivayeti Muhammed Emîn es-Süveydî *el-Mevzû'ât fi'l-İhyâ'* ev *el-İ'tibâr fi hamli'l-esfâr* adlı eserinde (nşr. Ali Rızâ b. Abdullâh, Demenhûr [Mısır] 1414/1993) bir araya getirmiş, eserin nâsiri Ali Rızâ, Süveydî'nin dikkatinden kaçan otuz altı rivayeti de kitabın sonuna eklemiştir (s. 118-124). *el-Muğnî İhyâ'* ile birlikte birçok defa basılmıştır (I-IV, Kahire 1332/1913, 1352/1933). 4. *et-Takyîd ve'l-izâh limâ uṭlika ve uḡlika min Muḥaddimetî'bni's-Salâh*. Müellifin, usûl-i hadîs alanında en değerli çalışma dediği İbn Salâh'a ait *Muḥaddime* üzerindeki iki çalışmasından birincisidir. İrâkî *Muḥaddime*'nin tertibini aynen koruyarak gerekli gördüğü kısımları açıklamış, yer yer itirazlarını ortaya koymuş, İbnü's-Salâh'a yöneltilen isabetsiz tenkitleri de belirtmiştir (I-II, Kahire 1353; I-II, Beyrut, ts.). Eser ayrıca Muhammed Râgib et-Tabbâh (Halep 1350; Beyrut 1405) ve Abdurrahman Muhammed Osman (Medine 1389; Kahire 1389/1969, 1400/1980; Beyrut 1401/1981) tarafından *Muḥaddime* ile birlikte yayımlanmış, ayrıca Beyrut'ta basılmıştır (1412/1991). Bazı kaynaklarda İrâkî'nin *Nüketü İbni's-Salâh* adıyla anılan eserinin *et-Takyîd ve'l-izâh* olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bni's-Salâh*'ında (bk. bibl.) İbnü's-Salâh'ın bazı görüşlerini tenkit ederken İrâkî'nin bu eserindeki el-

Zeynüddin el-İrâkî'nin *et-Takyîd ve'l-izâh* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 334)

li kadar görüşüne de eleştiriler yöneltmiştir (I, 133-173). 5. *el-Elfiyye**. İrâkî, İbnü's-Salâh'ın *Muḥaddime*'sini 1002 beyitte özetlemiş ve eserine *Tebşiratü'l-mübtedî ve tezkiretül-müntehâ* (*et-Tebşıra ve't-tezkire*; nşr. Mahmûd Rebî', Kahire 1355/1937, bir ciltte dört cüz halinde) adını vermiştir. Benzerleri gibi *el-Elfiyye* diye şöhret bulan eseri İrâkî daha sonra *Fethü'l-muḡiş bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs* adıyla şerhetmiştir. Eser ilk defa Sehâvî'nin aynı kitap üzerindeki bir şerhiyle birlikte yayımlanmıştır (Leknev 1303/1885, taşbaskı; nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî, Fas 1354/1935; nşr. Mahmûd Rebî', Kahire 1355/1937; nşr. Salâh Muhammed Muhammed Uveyda, Beyrut 1413). *el-Elfiyye*'nin Sehâvî, Bikâî, Zeke-riyyâ el-Ensârî, Emîr Pâdişah, Abdurraûf el-Münâvî ve Uchûrî gibi âlimler tarafından yapılan şerhleri de bulunmaktadır. 6. *Takrîbü'l-esânîd ve tertîbü'l-mesânîd*. İrâkî, oğlu Ebû Zûr'a için hazırladığı ve 775 (1373-74) yılında tamamladığı bu eserinde özellikle Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ile İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*'ında en sağlam senedlerle rivayet edilen hadislerden ahkâma dair olan bir kısmını derleyerek kitap ve bab adlarına göre sıralamış, eserin sonunda "Ebvâbü'l-edebe" başlığı altında ahlâk hadislerini bir araya getirmiştir. Bir yıl sonra eseri oğlu

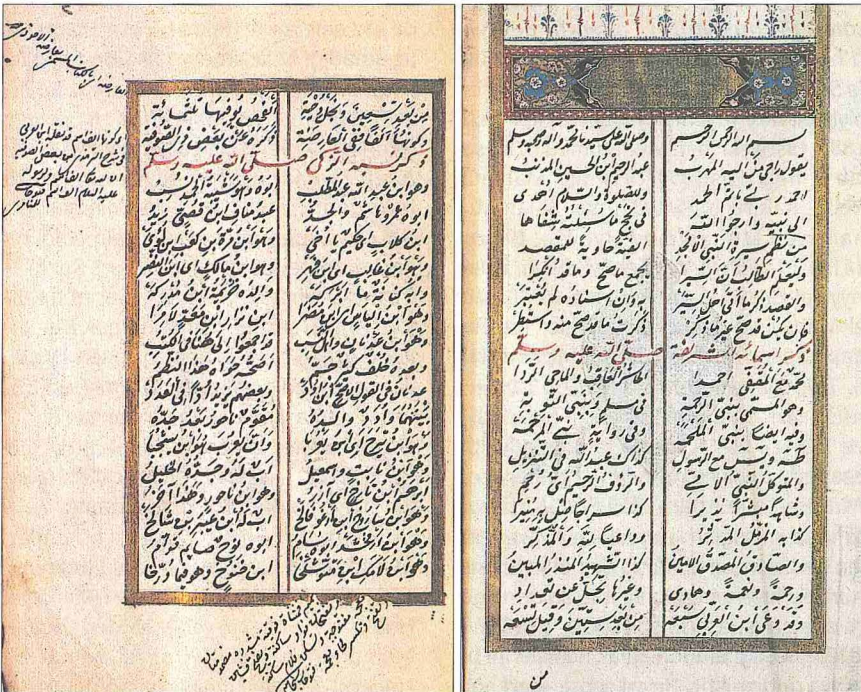
Ebû Zûr'a'nın kendisine dokuz mecliste okuduğunu belirten İrâkî bu hadislerin bir kısmını şerhetmiştir (Kahire 1310; nşr. Hasan Rebî', Kahire 1353; nşr. komisyon, Beyrut 1404/1984). Babasının vefatı üzerine Ebû Zûr'a yarım kalan bu şerhi *Tarḥu't-tegrîb fi şerhi't-Takrîb* adıyla 818 (1415) yılında tamamlamıştır. *Tarḥu't-tegrîb* dört mücelledde sekiz cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1353; Beyrut, ts.). Ebû Zûr'a, bu eserdeki hadisleri *Tahrîcû Takrîbi'l-esânîd* adıyla tahrîc etmiş olup eserin II. cildi Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (Hadis, nr. 725). 7. *Zeyl 'alâ Mizânî'l-i'tidâl* (*Zeylû Mizânî'l-i'tidâl*). Tenkit edilmesi gerekenlerden olduğu halde Zehebî'nin *Mizânü'l-i'tidâl*'e almadığı 787 râvi hakkında bilgi veren eser Subhî es-Sâmerrâî (Beyrut 1407/1987) ve Abdülkayyûm Abdürabbîn-nebî (Mekke 1406/1986; Beyrut 1407/1987) tarafından neşredilmiştir. 8. *Tahrîcû eḥâdîsi muḥtaşari'l-Minhâc* (*Tahrîcû eḥâdîsi'l-Minhâc li'l-Beyzâvî*). Beyzâvî'nin usûl-i fıkha dair *Minhâcû'l-vuşûl ilâ 'ilmî'l-uşûl* adlı eserinde yer alan seksen dokuzu merfû, on sekizi sahâbe sözü olmak üzere 107 rivayetin sağlamlık derecesinin kısaca belirtildiği eseri önce Subhî es-Sâmerrâî yayımlamış (*Mecelletü'l-baḥşî'l-ilmî ve't-türâşî'l-İslâmî* [1399], II, 279-315; Bağdat 1397/1976), daha sonra da Muhammed Nâsir el-Acmî *Tahrîcû'l-eḥâdîs ve'l-âşâr el-vâkı'a fi Minhâci'l-Beyzâvî* adıyla neşretmiştir (Beyrut 1409/1989). İrâkî'nin *Minhâc* üzerindeki bazı tenkitlerini ihtiva eden *Nüket*'inden de söz edilmekte, fakat bu eseri tamamlayamadığı anlaşılmaktadır (İbn Fehd, s. 230). 9. *Naẓmü Minhâci'l-vuşûl ilâ 'ilmî'l-uşûl* (*en-Necmü'l-vehhâc fi naẓmî'l-Minhâc*). Müellif bu çalışmasında *Minhâcû'l-vuşûl*'ü 1367 beyitte manzum hale getirmiştir. İbnü'l-İrâkî'nin şerhettiği eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. 10. *Tekmiletü Şerhi't-Tirmizî*. İbn Seyyidünnâs'ın yarım bıraktığı Tirmizî şerhini tamamlamak için kaleme alınan bu eserden söz eden İsnevî, zamanın hadis hâfızı dediği talebesi İrâkî'nin onu aslına uygun bir şekilde ikmal ettiğini söylemektedir (*Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 511). İrâkî'nin dokuz cilt daha ilâve ettiği halde tamamlayamadığı *Tekmile*'nin (Sehâvî, IV, 173) bazı bölümleri günümüze gelmiştir (Escorial Library, nr. 1464, 172 varak; Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Hadis, nr. 2504, 256 varak; el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye [Medine], nr. 33, bunun İbn Hacer el-Askalânî'nin nüshası olduğu söy-

lenmektedir). Eserin VIII. cildi Rabat Evkaf Kütüphanesi'ndedir (nr. 7). *Tekmile*'nin bir nüshasının kenarında, yine İrâkî'nin *Şerhu Süneni't-Tirmizî* adıyla birkaç ciltten meydana gelen bir çalışmasından söz edilmekte (İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*, II, 182-183), bu bilgiyi tekrarlayan Sezgin eserin Millet Kütüphanesi'nde mevcut iki nüshasından (Fezulah Efendi, nr. 363, 226 varak; nr. 364, VII, 275 varak) birinin (nr. 364) müellif hattı olduğunu söylemektedir (GAS, I, 155). 11. *Kitâbü'l-Erba'in el-üşâriyye* (*el-Ehâdisü'l-üşâriyyât, el-Erba'üne'l-üşâriyyâtü'l-İsnâd*). Müellifin, talebelerinin arzusu üzerine âlî isnadlı (on râvili) olup *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan sahih, hasen ve garîb derecelerindeki kırk rivayeti bir araya getirdiği, talebelerine Medine'de Hz. Peygamber'in kabriyle minberi arasında imlâ ettiği hadislerden meydana gelen eser, Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından Affüddin Ebü'l-Ferec Muhammed b. Abdurrahman el-Mukrî'nin *Kitâbü'l-Erba'in fi'l-cihâd ve'l-mücâhidîn*'i ile birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1413/1992, s. 101-235). İbn Hacer, hocasının hayatının son yılında kendilerine imlâ ettiği on râvili rivayetlerinden altmışını daha bir araya getirerek bu hadislerin sa-

yısını 100'e çıkarmıştır. 12. *et-Tüsâ'iy-yât*. İrâkî'nin, kendisine dokuz râvi ile ulaştığı rivayetlerden kırkını bir araya getirdiği eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâzıl Ahmed Paşa, Mecmua, nr. 371/2). Müellifin dokuz râvili kırk hadis çalışmaları arasında, kendisinden en âlî rivayetleri elde ettiği yaşlı hocası Ebü'l-Feth el-Meydûmî'nin rivayetlerinden derlediği *Erba'üne tūsâ'iy-ye li'l-Meydûmî* (*Tahric 'ale'l-erba'ine tūsâ'iyyeti'l-İsnâd li'l-Meydûmî*) ve *Erba'üne tūsâ'iy-ye min rivâyeti'l-Bey-yânî* adlı iki eserinden daha söz edilmektedir. 13. *el-Bâ'is 'ale'l-halâş min havâdisi'l-kuşşâş*. Eserde sahâbenin kıssacılığı uygun görmediği, kısaca anlatmak isteyenlere izin vermediği, kıssacıların hadis rivayetine ehliyetli kişiler olmadıkları, halkın anlamakta zorluk çekeceği şeyleri hikâye edip onların zihinlerini karıştırdıkları belirtilerek bu hurafecilerin vaaz etmesine izin verilmemesi istenmektedir. Eser Muhammed es-Sabbâğ tarafından yayımlanmıştır (*Eḡvâ'u's-şer'fa*, IV, Riyad 1393, s. 81-171). 14. *ed-Dürerü's-seniyye fi (nazmî)'s-siyer-i'z-zekiyye* (*fi nazmî's-sireti'n-nebeviyye*). *Nazmü'd-düreri's-seniyye fi's-siyer-i'z-zekiyye* ve *Elfiyye fi's-siyer* diye de anılan eser müel-

lifin, Hz. Peygamber'in hayatını ve şemâilini bin beyitte anlattığı bir diğer el-fiyyesidir. Eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Âşir Efendi, nr. 279; Şehid Ali Paşa, nr. 2747, 2757; Ayasofya, nr. 4789; Esad Efendi, nr. 273; Lâleli, nr. 1997; Reisülküttâb Mustafa Efendi, nr. 114; Çorlulu Ali Paşa, nr. 443 [bu kütüphanede eserin başka yazmaları da vardır]), ayrıca İstanbul Üniversitesi (nr. 4117), Köprülü (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1116) ve Kayseri Râşid Efendi (nr. 223) kütüphanelerinde bulunmaktadır. *ed-Dürerü's-seniyye*'nin Rabat'ta yayımlanmış kaydedilmektedir (İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*, II, 183, neşredenin dipnotu, nr. 748). Şerhleri arasında Muhammed Abdürraûf el-Münâvî'nin *el-Ucâletü's-seniyye 'alâ Elfiyyeti's-sireti'n-nebeviyye'si* (nşr. İsmâil el-Ensârî, Riyad 1389/1969; eser Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde [nr. 1230] *el-Fütühâtü's-sübḥâniyye* adıyla kaydedilmiştir), Uchûrî'nin *Şerhu Nazmü'd-düreri's-seniyye fi's-siyer-i'z-zekiyye'si* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1900; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 216) ve İbnü'l-Hâim'in *el-Gururü'l-muḍî'e'si* (Brockelmann, GAL, II, 78; Suppl., II, 70) zikredilebilir. 15. *el-Elfiyye fi garibi'l-Kur'an*. Kur'an-ı Kerim'deki bazı garîb kelimeleri alfabetik sıraya göre de alıp açıklayan bu manzum eser, Abdülazîz ed-Dîrî'nin usûl-i tefsîre dair *et-Teysir fi 'ilmi't-tefsir* adlı manzum eserinin kenarında *Tefsîru elfâzî'l-Kur'an* adıyla yayımlanmış (Kahire 1310, 1311), ayrıca Süyûtî'nin *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm*'inin kenarında basılmıştır (Kahire 1345). 16. *el-Kurab fi maḥabbeti'l-'Arab* (*Maḥaccetü'l-kurab fi maḥabbeti [fazlı, feẓâ'ili] l-'Arab*). Araplar'ı sevmekle ilgili rivayetlerin bir araya getirildiği yirmi babdan meydana gelen bir risâle olup Bombay'da (1303) ve Kahire'de (1332; nşr. İbrâhim el-Kâdirî, 1381/1961) yayımlanmıştır. Müellifin *Enfa'u'l-kurab fi beyânî fazlı'l-'Arab* adıyla zikredilen eseri de muhtemelen bu kitaptır. 17. *Kurretü'l-'ayn bi'l-meserre bi-vefâ'i'd-deyn*. Müellifin en son yazdığı ve defalarca rivayet ettiği söylenen eserlerinden biridir (nşr. Müs'id Abdülhamîd es-Sa'dânî, Bulak 1993). Kaynaklarda *Kurretü'l-'ayn bi-vefâ'i'l-vâlideyn* adıyla zikredilen eserinin de bu kitap olması muhtemeldir. 18. *Risâle*. Kitapta, Kudâî'nin *Şihâbü'l-aḥbâr*'ında yer almakla beraber Radiyyüddin es-Sâgânî'nin *ed-Dürü'l-mülteḳat fi tebyîni'l-ğalaṭ ve nefyi'l-laḡaṭ* adlı eserinde mevzû olduğunu söylediği altmıştan fazla rivayetten on üçünün sahih

Zeynüddin el-İrâkî'nin *ed-Dürerü's-seniyye* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb Mustafa Efendi, nr. 114)

veya hasen derecesinde bulunduğu belirtilmektedir. Hamdî Abdülmecid es-Silefi bu risâleyi *Müsnedü's-Şihâb*'in sonunda yayımlamıştır (Beyrut 1405/1985, II, 249-368). 19. *Nuketü'l-fetâvâ 'ale'l-muhtaşarât*. Irâkî'nin yetişme çağında bir kısmının metinlerini ezberlediği üç Şâfiî fakihinin eserleri (Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbih*'i, Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvînî'nin *el-Hâvî's-sağır*'i, Beyzâvî'nin *el-Minhâc*'ı) üzerindeki bazı görüşlerini ihtiva etmektedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 70). 20. *el-Mustaḥrec 'ale'l-Müstedrek li'l-Hâkim* (*Emâli fî tahrîcî'l-Müstedrek, Tahrîcü Müstedreki'l-Hâkim*). İbn Hacer'in belirttiğine göre Irâkî, *el-Müstedrek*'ten "Kitâbü's-Salât" a kadar olan kısmı 300 kadar mecliste imlâ etmiştir (*el-Mecma'u'l-müesses*, II, 185). Bunlardan yedi mecliste imlâ ettiği hadisler Ebû Abdurrahman Muhammed Abdülmün'im b. Reşâd tarafından aynı adla yayımlanmıştır (Kahire 1410/1990). 21. *Mecâlis seb'a*. Yedi oturumda yazdırdığı hadisleri ihtiva eden eserin bir nüshası İskenderiye'de bulunmaktadır (Mektebetü'l-belediyye, nr. 2436; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 70). 22. *Muhtaşar fi'l-eḥâdisi'l-müte'allika bi'l-aḥkâm*. Eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (a.g.e., II, 70). 23. *el-'Adedü'l-mu'teber fi'l-evcühîlleti beyne's-süver*. Bir nüshası Hidîviyye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Brockelmann, *GAL*, I, 78). 24. *İstihbâbü'l-vuḍû'* (a.g.e., II, 78). *Manzûme fi'l-vuḍû'l-müsteḥab* adıyla da anılmaktadır (*Hediyetü'l-'arîfîn*, I, 562). 25. *el-İstî'âze bi'l-vâhid min ikâmeti cum'ateyn bi-mekân vâhid* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 70). 26. *Temyizü'l-aşhâb* (a.g.e., II, 70). 27. *Zeylû Târîhi'l-İslâm* (a.g.e., II, 70). 28. *el-Kelâm 'ale'l-eḥâdisi'lleti tüküllime fi-hâ bi'l-vaz'* ve *hiye fi Müsnedi'l-İmâm Ahmed*. İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde mevcud dokuz hadisin mevlûs olduğuna dair bir risâledir. Risâleyi İbn Hacer *el-Kavlû'l-müsedded fi'z-zebbi'an Müsnedi Ahmed*'ine almış, daha sonra bu hadislerin bir kısmını savunmuştur (Beyrut 1404/1984, s. 7-17; *Müsned*, nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut 1411/1991, X, 492-502). 29. *Fetvâ fi enne mâ u'tide yevme 'âşûrâ' min ekli'd-decâc ve'l-hubûbi'l-mübâh*. Bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye'de (Hidîviyye) bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL*, II, 78). 30. *Emâli fî mâ yete'alleku bi'l-istiskâ'*. Nil nehrinin sularının çekilmesi ve Mısır'da büyük bir kuraklığın başlaması üzeri-

ne vefatından beş ay kadar önce son imlâ meclisinde (416. meclis) yazdırdığı yağmur duasıyla ilgili hadislerden meydana gelmektedir. İstiskâ namazını kıldırıktan sonra Irâkî'nin hutbesini dinleyen İbn Hacer, bu olayın ardından her şeyde bolluk ve bereket görüldüğünü söylemektedir (*el-Mecma'u'l-müesses*, II, 188).

Bunlardan başka *Ecvibetü İbni'l-'Arabî*, *el-Eḥâdisü'l-muḥarrace fi's-Şaḥîḥayn elleti tüküllime fi-hâ bi-za'f ve'n-kutâ'*, *Emâli 'ale'l-Erba'ine'n-Neveviyye* ve bu eser üzerinde yapılmış bir çalışma olan *Tahrîcü'l-Erba'ine'n-Neveviyye*, *Emâli 'alâ Emâli'l-Râfi'i* (bu eserdeki hadisleri tahrîc etmiştir), *Emâli fî mâ yete'alleku bi-tûli'l-ömr*, *Fazlû Hirâ'*, *İhyâ'ü'l-kalbi'l-meyyit bi-duḥûli'l-beyt*, mürsel rivayetler konusunda olup hayatının son döneminde kaleme aldığı ve İbn Hacer'in de kendisinden okuduğu belirtilen *el-İnşâf*, *İşrûne semâniye min rivâyeti'l-Beyyânî*, *el-Kelâm 'alâ ḥadişi "el-Mevtû keffâretün li-küllî müslim"*, *el-Kelâm 'alâ ḥadişi't-tevsi-'ati yevme 'âşûrâ'*, *el-Kelâm 'ale'l-ḥadişi'l-vârid fi ekallî'l-hayz ve ekşeri-hî*, *el-Kelâm 'alâ mes'eleti's-sücûd li-terki'l-kunûṭ*, *el-Kelâm 'alâ şavmî sit min şevvâl*, *Mes'eletü kaşşi's-şârib*, *Mes'eletü's-şûrb kâ'imen*, (*Tahrîcü*) *Meşyehati İbni'l-Kâri 'Abdirrahmân*, (*Tahrîcü*) *Meşyehati'l-kâdi Nâsirüddin b. et-Tûnisî*, *Mu'cem müstemil 'alâ terâcimi cemâ'a min ehli'l-karni's-sâmin*, *el-Mevridü'l-henî fi'l-mevlidi'n-nebî*, *Muhtaşarü'l-hücce*, *Nevevî'nin Şâfiî fikhına dair er-Ravza* adlı eserinin bir muhtasarına İsnevî'nin yazdığı *el-Mühimmât 'ale'r-Ravza* üzerinde Irâkî'nin bazı görüşlerini ihtiva eden *el-Mühimmât 'ale'l-Mühimmât* (*Tetimmâtü'l-Mühimmât*, *Mühimmâtü'l-Mühimmât*), İbn Dakikül'îd'in usûl-i hadîse dair *el-İktirâḥ*'ını Irâkî'nin 427 beyitte manzum hale getirdiği, oğlunun da bazı kısımlarını şerhettiği (İbn Fehd, s. 231) *Nazmü'l-İktirâḥ*, usûl-i hadîse dair *Şerḥu'l-Beyḥuniyye*, *Tafḍilü Zemzem* (*Tafḍilü mâi Zemzem 'alâ külli mâ'in kalîl Zemzem*), *Tahrîcü erba'ine ḥadiş büldâniyye min Şaḥîhi'bni Hibbân*, *Târîhu tahrîmi'r-ribâ* (*el-Cevâb'an su'âl yetedamme-nû târihe tahrîmi'r-ribâ*), *Tercümetü'l-İsnâ'i*, *Ṭuruḳu ḥadişi "Men küntü mevlâhü fe-'Aliyyün mevlâhü"*, *Tertîbü men lehü zikru tecrîḥ ev ta'dîl fi "Be-yânî'l-vehem ve'l-iḥâm" li'bni Kaṭṭân* (eser alfabetiktir), *Zehebî'nin el-'İberî* üzerine 741-763 (1340-1362) yıllarını ilâ-

ve eden (İbn Fehd, s. 231) *ez-Zeyl 'ale'l-'İber*, *Zeylû Meşyehati'l-kâdi Ebi'l-Harem el-Kalânîsî* ve *Zeylû'z-Zeyl li-Vefeyâtî'l-a'yân* adlı eserler de kaynaklarda Irâkî'ye nisbet edilmektedir.

Bazı şiir ve kasideleri de bulunan Irâkî'nin tamamlamaya fırsat bulamadığı eserleri arasında şu kitapları da zikredilmektedir: *Etrâfû Şaḥîhi İbn Hibbân*, *Ricâlû Şaḥîhi İbn Hibbân*, *Ricâlû Süneni'd-Dâreḳutnî*. Sonuncu eserde, *Sünenü Dâreḳutnî* râvilerinden olup İbn Hacer'in *Tehzîbü'l-Tehzîb*'inde bulunmayan râvilerin biyografilerinin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Ziriklî onun usûl-i fıkha dair *et-Taḥrîr* adlı bir eserinin bulunup bulunmadığını söylemektedir (*el-A'lâm*, III, 344).

BİBLİYOGRAFYA :

Irâkî, *Zeyl 'alâ Mizânî'l-i'tidâl* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 11-16; a.mlf., *el-Bâ'is 'ale'l-halâş min ḥavâdisi'l-kuşşâş* (nşr. Muhammed es-Sabbâğ, *Edvâ'ü's-şer'i'a*, IV, Riyad 1393 içinde), s. 81-171; a.mlf., *Tahrîcü eḥâdisi muhtaşari'l-Minhâc* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî, *Mecelletü'l-baḥsi'l-'ilmî ve't-türâşi'l-İslâmî* içinde), II, Mekke 1399/1979, neşredenin girişi, s. 279-283; a.e.: *Tahrîcü'l-eḥâdis ve'l-âşâr el-vâkı'a fi Minhâci'l-Beyzâvî* (nşr. M. Nâsir el-Acmî), Beyrut 1409/1989, neşredenin girişi, s. 6-21; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 511; Fâsî, *Zeylû'l-Takayid fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, II, 106-109; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 382; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, V, 170-176; a.mlf., *el-Mecma'u'l-müesses li'l-Mu'cemî'l-mufehres* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1415/1994, II, 176-230; a.mlf., *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bni's-Salâḥ* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Riyad 1408/1988, neşredenin girişi, I, 133-173; Takiyyüddin İbn Fehd, *Lahzû'l-elhâz* (*Zeylû Ṭabakâti'l-huffâz li'z-Zehebî* içinde), Haydarâbâd 1376/1956, s. 220-239; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, VII, 245-250; a.mlf., *ed-Delîlû's-şâfi 'ale'l-Menhelî's-şâfi* (nşr. M. Şeltût), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hâncî), I, 409; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, IV, 171-178; İbn Tolun, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fi târihi's-Sâlihiyye* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1400/1980, II, 445-449; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 306-362; a.mlf., *Zeylû Ṭabakâti'l-huffâz li'z-Zehebî*, Haydarâbâd 1376/1956 → Beyrut, ts. (Dârü'l-hayât-t-türâsi'l-Arabî), s. 370-372; a.mlf., *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 538-540; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 113; Keşfü'z-zunûn, I, 24, 135, 156, 218, 376, 464, 559, 747, 930; II, 1028, 1122, 1124, 1140, 1162, 1208, 1324, 1455, 1696, 1748, 1867, 1880, 1911, 1915, 1961, 2018; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 55-57; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, I, 40-41; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâli'*, I, 354-356; *Hediyetü'l-'arîfîn*, I, 562; Serkis, *Mu'cem*, II, 1317-1318; Brockelmann, *GAL*, II, 77-78; *Suppl.*, II, 69-70; Abdülhay el-Kettânî, *Fihri'sü'l-feḥâris*, II, 814-818; Sezgin, *GAS*, I, 155; *Tecrid Tercemesi*, I, 215; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 344-345.

